ТАҚРИЗ

ба автореферати диссертатсияи Рустамзода Саодат Рустам дар мавзуи “Методологияи тарҷумаи истилоҳоти илмҳои гуманитарӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ” барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси 6.2.14. Забоншиносии типологӣ ва муқобилавӣ

Диссертатсияи Рустамзода Саодат Рустам ба яке аз масъалаҳои муҳимми забоншиносии муосир – таҳқиқи методологияи тарҷумаи истилоҳоти илмҳои гуманитарӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ – бахшида шуда, дар шароити рушди босуръати робитаҳои байналмилалии илмӣ, густариши муносибатҳои байнифарҳангӣ ва афзоиши зарурати интиқоли дақиқи донишҳои илмӣ аз як забон ба забони дигар аҳаммияти хосса дорад.

Мубрамияти мавзуи диссертатсия пеш аз ҳама бо он муайян мегардад, ки истилоҳоти илмҳои гуманитарӣ аз истилоҳоти илмҳои табиӣ ва дақиқ на танҳо аз ҷиҳати сохтору маъно, балки аз лиҳози вобастагӣ ба фарҳанг, таърих, ҷаҳонбинӣ ва муҳити иҷтимоӣ низ фарқ мекунанд. Аз ин рӯ, интиқоли онҳо ба забони дигар аксаран танҳо бо иваз намудани як воҳиди луғавӣ ба воҳиди мувофиқи забони қабулкунанда маҳдуд намешавад.

Муаллиф дуруст таъкид мекунад, ки дар забони тоҷикӣ масъалаи якмаъноӣ, устувории истилоҳот, мавҷудияти вариантҳои гуногуни тарҷумавӣ, истифодаи истилоҳоти иқтибосӣ ва мушкилоти интихоби муодили муносиб ҳанӯз ҳам ба таҳқиқоти амиқ ниёз дорад. Ин масъала махсусан дар соҳаҳои таърих, фалсафа, ҳуқуқ, сиёсатшиносӣ, ҷомеашиносӣ, забоншиносӣ, адабиётшиносӣ ва фарҳангшиносӣ аҳаммияти бештар пайдо мекунад.

Аз ин лиҳоз, таҳияи методологияи мушаххаси тарҷумаи истилоҳоти илмҳои гуманитарӣ барои такмили забони илмии тоҷикӣ ва рушди тарҷумашиносии муқоисавии тоҷикӣ-англисӣ аҳаммияти назариявӣ ва амалӣ дорад.

Аз маълумоти дар автореферат овардашуда бармеояд, ки диссертатсия сохтори мантиқӣ дошта, аз муқаддима, панҷ боб, хулоса, тавсияҳо, рӯйхати адабиёт ва замимаҳо иборат мебошад.

Дар муқаддима масъалаҳои асосии таҳқиқот – мубрамият, дараҷаи омӯзиши мавзуъ, мақсад ва вазифаҳо, объект ва предмет, асосҳои назариявию методологӣ, навгонии илмӣ, нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда, аҳаммияти назариявию амалӣ, эътимоднокии натиҷаҳо ва саҳми шахсии муаллиф – баён гардидаанд.

Боби якуми диссертатсия ба таърихи ташаккули тарҷума ва асосҳои назариявии омӯзиши истилоҳот бахшида шуда, марҳилаҳои рушди тарҷума дар муҳити форсу тоҷик ва Аврупо, нақши марказҳои илмӣ дар интиқоли дониш ва

ташаккули истилоҳоти соҳавӣ баррасӣ мегарданд. Муаллиф намудҳои тарҷума, мутобиқати байнизабонӣ ва дараҷаҳои муодилнокии истилоҳотро таҳлил намуда, таъкид мекунад, ки муодилнокӣ танҳо ба монандии шаклӣ маҳдуд набуда, маъно, вазифа ва контексти истилоҳро низ дар бар мегирад. Ҳамзамон, низоми истилоҳот ҳамчун шабакаи мафҳумҳои соҳавӣ таҳқиқ гардида, зарурати мутобиқати истилоҳи тарҷумашуда ба низоми истилоҳоти забони мақсад ҳамчун шарти муҳимми дурустии тарҷума нишон дода мешавад.

Боби дуюми диссертатсия ба масъалаи тарҷуманопазирии истилоҳоти илмҳои гуманитарӣ бахшида шуда, хусусияти тағйирёбанда ва таърихии истилоҳотро мавриди таҳлил қарор медиҳад. Муаллиф равандҳои истилоҳшавӣ, аз гардиши илмӣ хориҷ шудан ва бо мазмуни нав эҳё гардидани истилоҳотро баррасӣ намуда, таъкид мекунад, ки интихоби муодили тарҷумавӣ бояд бо дарназардошти маъно, контекст, рушди таърихӣ ва мақоми муосири мафҳум сурат гирад. Дар баробари ин, сермаъноӣ, омонимия, муродифот, мутазод ва “дӯстони дурӯғини тарҷумон” ҳамчун омилҳои асосии ба вуҷуд омадани мушкилоти тарҷума таҳлил шуда, зарурати муқоисаи маъно, таъриф, муҳити истифода ва вазифаи истилоҳ дар низомҳои мафҳумии ду забон асоснок мегардад.

Боби сеюми диссертатсия ҷанбаи методологии таҳқиқотро ташкил намуда, таносуб ва тафовути мафҳумҳои метод, стратегия ва техникаи тарҷумаро муайян мекунад. Дар он асоснок карда мешавад, ки метод самти умумии фаъолияти тарҷумонӣ, стратегия маҷмӯи қарорҳои вобаста ба ҳадаф, навъи матн ва хусусияти мушкилоти тарҷума, техника бошад, воситаи татбиқи қарорҳои мушаххас дар сатҳи истилоҳ ва сохтори ҷумла мебошад.

Боби чоруми диссертатсия хусусияти комплексии соҳавӣ дошта, стратегия ва усулҳои тарҷумаи истилоҳоти даҳ соҳаи илмҳои гуманитариро дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ мавриди таҳлили муқоисавӣ қарор медиҳад. Дар он хусусиятҳои маъноӣ, сохторӣ, таърихӣ ва фарҳангии истилоҳоти фалсафа, забоншиносӣ, адабиётшиносӣ, таърих, фарҳангшиносӣ, ҷомеашиносӣ, сиёсатшиносӣ, равоншиносӣ, педагогика, ҳуқуқшиносӣ, иқтисод ва диншиносӣ муайян гардида, таъсири онҳо ба интихоби стратегияи тарҷума асоснок карда мешавад. Натиҷаҳои таҳлил нишон медиҳанд, ки барои расидан ба муодилнокии функсионалӣ вобаста ба хусусияти истилоҳ истифодаи калка, иқтибос, транслитератсия, тавзеҳ, мутобиқсозӣ ва дигар усулҳои тарҷума зарур буда, ҳангоми интихоби онҳо бояд ҳам хусусияти дискурси соҳавӣ ва ҳам меъёрҳои забони мақсад ба назар гирифта шаванд.

Боби панҷуми диссертатсия ба санҷиши эмпирикии муқаррароти назариявӣ бахшида шуда, механизмҳои таҳвили истилоҳоти гуманитариро дар маводи тарҷумаҳои воқеӣ таҳлил менамояд. Дар доираи он таҳвилоти луғавӣ,

луғавию дастурӣ ва услубӣ ҳамчун шаклҳои асосии трансформатсияи тарҷумонӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифта, нақши калка, транскрипсия, транслитератсия, мушаххасгардонӣ, модулсозӣ, тавзеҳи семантикӣ, иваз бо муродиф ва мутобиқсозии фарҳангӣ муайян карда мешавад. Таҳлил собит месозад, ки интихоби муодили истилоҳотӣ раванди бисёрсатҳа буда, бояд дар робитаи воҳиди истилоҳӣ бо сохтори грамматикӣ, контексти соҳавӣ, регистри услубӣ ва вазифаи прагматикии матн анҷом дода шавад.

Яке аз ҷиҳатҳои мусбати диссертатсия истифодаи васеи осори муҳаққиқони тоҷик ва хориҷӣ мебошад. Дар таҳқиқоти мазкур андешаҳои намояндагони истилоҳшиносӣ, тарҷумашиносӣ ва забоншиносии муқоисавӣ ба назар гирифта шудаанд, ки ин равиш барои ташаккули заминаи назариявии таҳқиқи истилоҳоти тоҷикӣ аҳаммияти муҳим дорад.

Навгонии илмии таҳқиқот дар якчанд самт зоҳир мегардад:

Аввалан, муаллиф кӯшиш намудааст, ки методологияи махсуси тарҷумаи истилоҳоти илмҳои гуманитариро аз методологияи умумии тарҷумаи истилоҳот ҷудо намуда, хусусиятҳои онро муайян созад.

Дуюм, дар диссертатсия масъалаҳои истилоҳгуна, истилоҳшавӣ, ҳазфи истилоҳ ва таҷдиди истилоҳ ба сифати марҳилаҳои муҳимми таҳаввули истилоҳ дар раванди тарҷума баррасӣ шудаанд. Ин ҷанба метавонад барои омӯзиши динамикаи низоми истилоҳот аҳаммияти назаррас дошта бошад.

Сеюм, ба падидаҳои сермаъноӣ, муродифпазирӣ, омонимия, асимметрияи байнизабонӣ ва «дӯстони дурӯғини тарҷумон» таваҷҷуҳи махсус дода шудааст. Ин падидаҳо воқеан аз омилҳои муҳимми ба вуҷуд омадани иштибоҳҳои тарҷумавӣ ба ҳисоб мераванд.

Чорум, муаллиф таҳвилоти тарҷумавиро ба се гурӯҳ – луғавӣ, дастурӣ ва услубӣ – ҷудо намуда, онҳоро дар маводи забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ таҳлил кардааст.

Панҷум, ҳамчун маводи таҳлилӣ асарҳои «Lost Enlightenment» («Маърифати гумшуда»)-и Фредерик Старр ва «Тоҷикон»-и Бобоҷон Ғафуров интихоб шудаанд. Интихоби чунин мавод имконият медиҳад, ки масъалаи тарҷумаи истилоҳоти таърихию фарҳангӣ дар заминаи матни воқеӣ баррасӣ шавад.

Аҳаммияти назариявии диссертатсия дар он ифода мeёбад, ки натиҷаҳои он метавонанд дар рушди истилоҳшиносӣ, тарҷумашиносӣ ва забоншиносии муқоисавии тоҷикӣ-англисӣ истифода шаванд. Пешниҳоди муносибати системавӣ ба тарҷумаи истилоҳоти гуманитарӣ метавонад барои таҳқиқоти минбаъда дар самти муодилнокӣ ва тарҷуманопазирии истилоҳот замина фароҳам созад.

Аҳаммияти амалии кор низ қобили таваҷҷуҳ аст. Натиҷаҳои таҳқиқро метавон дар таҳияи фарҳангҳои дузабонаи соҳавӣ, омода намудани дастурҳои таълимӣ, курсҳои назария ва амалияи тарҷума, истилоҳшиносӣ ва забоншиносии муқоисавӣ истифода намуд.

Аз ин ҷиҳат, таҳқиқот метавонад барои омода намудани мутахассисони соҳаи тарҷума ва ҳамчунин барои таҳия ва меъёргузории истилоҳоти илмии тоҷикӣ аҳаммияти амалӣ дошта бошад.

Ба сифати ҷиҳатҳои мусбати таҳқиқот метавон масъалаҳои зеринро махсус қайд намуд:

1. Мавзуи таҳқиқот мубрам ва дорои аҳаммияти илмӣ ва амалӣ мебошад;

2. Ҳадаф ва вазифаҳои таҳқиқот ба масъалаи асосии диссертатсия мутобиқ мебошанд;

3. Масъалаи тарҷуманопазирии истилоҳоти гуманитарӣ ба таври махсус мавриди баррасӣ қарор гирифтааст;

4. Ба масъалаи асимметрияи байнизабонӣ ва «дӯстони дурӯғини тарҷумон» таваҷҷуҳи хосса дода шудааст;

5. Натиҷаҳои таҳқиқ барои таҳияи фарҳангҳои соҳавии тоҷикӣ-англисӣ аҳаммияти амалӣ дошта метавонанд.

Бо вуҷуди арзиши илмӣ ва амалии таҳқиқот, ҳангоми шиносоӣ бо автореферат чандин эрод ба миён омаданд, ки ислоҳи онҳо ба такмили минбаъдаи пажуҳиш мусоидат хоҳанд кард:

Якум, дар қисмати таҳлили матнҳои тарҷумашуда баъзе ҳолатҳои нодуруст ё баҳсбарангези тарҷума низ ошкор гардидаанд. Ба назари мо, агар чун мавридҳо дар шакли гурӯҳбандии алоҳидаи сабабҳои хатои тарҷумонӣ ҷамъбаст карда шаванд, ин самти таҳқиқ метавонад барои таҳияи меъёрҳои баҳодиҳии сифати тарҷумаи истилоҳоти илмӣ аҳаммияти мустақил пайдо кунад.

Дуюм, баъзе истилоҳоти пешниҳодшуда, аз қабили «истилоҳгуна», «истилоҳшавӣ», «ҳазфи истилоҳ» ва «таҷдиди истилоҳ», аз лиҳози истилоҳшиносӣ ба таърифи хеле дақиқ ниёз доранд, то ҳудуди мафҳумии онҳо бо мафҳумҳои аллакай маъмули терминология ва терминография омехта нашавад.

Эродҳои мазкур хусусияти тавсиявӣ дошта, арзиши умумии илмии таҳқиқотро коҳиш намедиҳанд.

Дар маҷмуъ, аз мухтавои автореферати диссертатсияи Рустамзода Саодат Рустам бармеояд, ки таҳқиқоти анҷомдода ба масъалаи муҳимми забоншиносии муқоисавӣ, истилоҳшиносӣ ва тарҷумашиносӣ бахшида шуда, дорои навгонии муайяни илмӣ ва аҳаммияти назариявию амалӣ мебошад.

Муаллиф дар таҳқиқоти худ кӯшиш намудааст, ки масъалаи тарҷумаи истилоҳоти илмҳои гуманитариро ба таври низомманд баррасӣ намуда, хусусиятҳои он, мушкилоти муодилнокӣ ва тарҷуманопазирӣ, асимметрияи байнизабонӣ, сермаъноӣ, муродифпазирӣ ва омонимияро муайян созад. Ҷиҳати муҳимми кор пешниҳоди муносибати методологӣ ба интихоби роҳу усулҳои тарҷумаи истилоҳоти гуманитарӣ мебошад.

Диссертатсия бо ихтисоси 6.2.14. Забоншиносии типологӣ ва муқобилавӣ мутобиқ буда, натиҷаҳои он барои рушди таҳқиқоти муқоисавии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, такмили истилоҳоти илмии тоҷикӣ ва рушди назарияву амалияи тарҷума аҳаммияти муайян доранд.

Бо дарназардошти аҳаммияти мавзуъ, сатҳи таҳқиқ, навгонии илмӣ, аҳаммияти назариявию амалӣ ва натиҷаҳои бадастомада, метавон хулоса намуд, ки диссертатсияи Рустамзода Саодат Рустам дар мавзуи “Методологияи тарҷумаи истилоҳоти илмҳои гуманитарӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ" ба талаботи муқарраргардида барои корҳои диссертатсионӣ ҷавобгӯ буда, муаллифи он барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси 6.2.14. Забоншиносии типологӣ ва муқобилавӣ сазовор мебошад.

Муқарриз:
доктори илмҳои филологӣ, профессори
кафедраи филологияи араби факултети
забонҳои Осиё ва Аврупои
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон Сулаймонов Сайдраҳмон

Нишонӣ: 73600, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
ш. Душанбе, ноҳияи Сино, кӯчаи
Испечак 2, хонаи 25.
Тел: (+992) 907-98-54-43

Имзои С. Сулаймоновро тасдиқ менамоям:
Сардори раёсати кадрҳо ва корҳои махсуси
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон Шодихонзода Э.Ш.

31.08.2026

Нишонии муассиса:
Нишонӣ: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17.
Телефон: (+992) 987 17 84 00.
E-mail: vestnik-tnu@mail.ru